

A jövő nemzedékek jogai és a klímaváltozás

1. A programalkotó fogalmak bősége

A környezetvédelmi szabályozás, sőt a fenntartható fejlődés megjelenésének rövid történetét legegyszerűbben egy alkotmánybíróági határozat¹ összegzésével lehet bemutatni:

„[69] 1. Bár a természeti környezet egyes gazdasági- vagy létfenntartási szempontból fontos elemeinek (erdők, vizek, vadászat, halászat) törvényi védelme évezredek múlta tekint vissza, a mai értelemben vett átfogó környezetvédelmi szemléletről, gondolkodásról és értékrendről csak a 20. század 70-es éveitől beszélünk. Ennek kiváltó okai: a népességrobbanás, a gyors ipari termelésbővülés és fogyasztásnövekedés, a szennyezőanyag-kibocsátás és hulladéktermelés, természetidegen vegyi anyagok használata, a természeti javak visszafordíthatatlan károsítása, illetve felélése. Összefoglalóan: a biológiai értelemben vett élet (az élővilág) – részeként az emberi élet – természeti alapjainak veszélyeztetése és károsítása.

[70] A környezetvédelem fontosságának először a civil mozgalmak és a független értelmiségi (tudós) társaságok adtak hangot. 1970. április 22-én tartották meg az Egyesült Államokban a Föld Napja rendezvényt, ami ma már globális mozgalom.

[71] 1972-ben jött létre a Római Klub, melynek „A növekedés határai” című jelentése felrázta a világot. A jelentés a 21. század közepére globális környezeti katasztrófa veszélyére figyelmeztetett, de már egy egyensúlyi koncepciót is kidolgozott.

[72] 1972. június 5-én (ez ma a Környezetvédelmi Világnap) ült össze Stockholmban az ENSZ Emberi Környezet Konferenciája. A Stockholmi Nyilatkozat tartalma és ajánlásai nyomán nemzeti jogalkotási hullám indult, ami később felért az alkotmányozás szintjére is. Magyarországon az 1976. évi II. törvény példaértékű és korszerű volt. A környezetvédelem alapelvei és általános szabályai mellett külön védett tárgyként kezelte a levegőt, vizet, talajt, élővilágot, a tájat és a településeket (a természeti és az épített környezetet).

* *Prof Dr. Bándi Gyula D.Sc., az MTA Doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettese – környezetvédelmi ombudsman, Budapest*

¹ 16/2015. (VI.5.) AB határozat

[73] 1984-ben az ENSZ Közgyűlés létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságát, elnöke Gro Harlem Brundtland, Norvégia miniszterelnök-aszszonya lett. A Világbizottság 1987-ben adta ki „Közös jövőnk” című jelentését, ami új lendületet adott a civil mozgalmaknak és előkészítette az ENSZ környezetvédelmi világkonferenciáját.

[74] A Rio de Janeiróban 1992-ben tartott „Környezet és fejlődés” Konferencia Nyilatkozata már 27 alapelvet tartalmazott, feladatokat adott a 21. századra (AGENDA-21). Keretegyezményt fogadott el az Éghajlatváltozásról és a Biológiai Sokféleségről, melyek az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése és a biodiverzitás megőrzése terén az aláíró országokra nézve jogilag kötelezőek.

[75] A riói elhatározásokból azonban csak kevés valósult meg, ezért az ENSZ újabb Világkonferenciát hívott össze 2002-ben Johannesburgban, amely elfogadta a Nyilatkozatot a Fenntartható Fejlődésről (32 pont) és a Végrehajtási Tervet (153 pont), de ezek sem hoztak újabb sikereket.

[76] Bár az átütő siker elmaradása önmagában még nem kudarc, a fejlődési folyamat lassulásának okait kutatni kell. Ezt tette a Rio 20+ Konferencia (2012), áttekintve 40 év fejleményeit. Jelen állás szerint a környezeti (1972), plusz a gazdasági (1992), plusz a szociális (2002) dimenziók között kell új egyensúlyt találni, olyan egyensúlyt, amely a fenntartható fejlődés követelményeit kielégíti.”

A környezetvédelem tehát relatíve újkeletű kérdés. A II. világháború utáni időszak terméke, akkor is, ha számos előzményét kimutathatjuk korábbiakban is – erre lesz később példa a Trail Smelter-ügy, a nemzetközi jogban. Kétségtelen tény, hogy igazi előrelépésre nem került sor az ENSZ két nagy világkonferenciája között eltelt időben – 1972 és 1992 között -, hiszen világosan érzékelhetően a terjedő környezeti problémák megoldásának kulcsa gazdasági növekedés ütemének és irányának alapvető változtatását igényli, amit ugyanakkor össze kellett hangolni a fejlődő országok érdekeivel, hiszen ezen országok joggal kívánnak a fejlett országok szintjére kerülni, vagy legalábbis azt megközelíteni. A fejlett országok jelenlegi fejlettsége amúgy is jobbra a fejlődők kihasználásának következményeként is értékelhető. Így jutott el a második ENSZ konferencia a környezetvédelem és a fejlődés összekapcsolásának szükségességéhez. Maradva az Alkotmánybíróság kiváló összegzésénél: „[77] Fenntartható a fejlődés akkor, ha a gazdaság fejlődése folyamatos szociális jobblétet eredményez az ökológiai eltartóképeség határain belül, megőrizve a természeti erőforrásokat a jövő generációk számára.”

Kereshetünk a fenntarthatóságnak jogszabályi fogalmat is, amire példa egy EU rendelet²: „2. cikk E rendelet alkalmazásában:

² Az Európai Parlament és a Tanács 2493/2000/EK rendelete (2000. november 7.) a környezeti dimenzióknak a fejlődő országok fejlesztési folyamatába való beillesztését előmozdító intézkedésekről, Hivatalos Lap L 288, 15/11/2000 o. 0001 – 0005.

"fenntartható fejlődés": az adott népesség életszínvonalának és jólétének javítása az ökoszisztéma kapacitásának határain belül, megőrizve a természeti erőforrásokat és a biológiai sokféleséget a ma és a jövő generációi számára."

Némileg olybá tűnik tehát, hogy miközben a környezeti problémák megoldásáért sokat nem tettünk, ezt a hiányosságot úgy kívántuk kompenzálni, hogy új fogalmat és új célt kreáltunk. A fenntartható fejlődés fogalmát és lényegét így adottuk vesszük, és kiindulási alapunk, hogy „A fenntartható fejlődés fogalma elsősorban nemzetközi konstrukció, és valójában a nemzetközi környezetjogban fogalmazódott meg.”³

Ugyanakkor a fenntartható fejlődés nem újdonság, ha lényegét tekintjük, akkor anélkül is működött a világban, hogy ezt külön ki kellett volna mondani. A gazdasági növekedés, az ipari forradalom, ma a fogyasztói társadalom az, ami az addig alapvetően működő rendszerek egyensúlyi helyzetét felborítva, megteremtette a világproblémákat. Ha történelmi alapok szerinti időrendet állítunk fel, akkor ebben Weeramantry tűnik a legkorábbi forrást megjelölő szerzőnek⁴ a bösi ítélethez fűzött különvéleményben. „A hagyományos jogrendekben létezik néhány elv, amely beleszöhető a jelenlegi környezetvédelmi jog szövevébe. Ezek különösen kapcsolódnak a fenntartható fejlődés fogalmához, amelyet azok a rendszerek elismertek. Sőt, ezen jogrendek közül több is sajátosan kapcsolódik a jelen perhez, amennyiben folyamatok és folyók megfékezésére vonatkoznak, és azt az aggodalmat tükrözik, hogy a természet folyamatába beavatkozó emberi tetteket mindig csak a környezet védelmének megfelelő figyelembevételével szabad végrehajtani. Általában véve a környezeti tapasztalatok vonatkozásában sok mindent lehetne átvenni az ősi civilizációktól és a hagyományos jogrendektől, Ázsiában, a Közel-Keleten, Afrikában, Európában, Amerikában, a Csendes-óceáni térségben, valamint Ausztráliában, valójában tehát az egész világon. Ez igen gazdag forrás, amit a modern környezetvédelmi jog eddig nagyrészt kihasználatlanul hagyott.” Ez jelenti tehát a fenntartható fejlődés tényleges tartalmát.

A fejlesztés szükségleteinek a környezetvédelemmel való összeegyeztetése ezek szerint nem új fogalom. Bosselmann⁵ a fenntarthatóság fogalmát magát is visszavezeti régebbi időkre – ha nem is annyira régi időkre, mint Weeramantry a bösi ítélet különvéleményében –, így egyebek között az e fogalmat már ismerő források között említi a német mérnököt és erdészeti tudóst, ans Carl von

³ DURÁN G.M. and MORGERA E. (2012): *Environmental Integration in the EU's External Relations*, Oxford-Portland, 34–35.

⁴ WEERAMANTRY alelnök különvéleménye a Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-ei ítéletéhez, <http://www.szigetkoz.biz/jog/haga/kulonvelemenyek.htm#weeramantry> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.).

⁵ BOSSELMANN K. (2008): *The Principle of Sustainability (Transforming Law and Governance)*, Aldershot, 17–19.

Carlowitz-ot⁶, mint a fogalom megalkotóját - 'Nachhaltigkeit'. Az erdész e gondolatmenet szerint halála előtt egy évvel, 1714-ben összefoglalta munkásságát (*Sylvicultura oeconomica* ...), összevetve a rövidtávú gondolkodást és a természeti területek vak kihasználását, a fenntarthatóságot jelölve meg a fennmaradást zálogának. Erre alapozta 1754-ben a württembergi kameralista, Wilhelm Gottfried Moser azt az erdőgazdasági rendszert, amelynek első elve az erdőkkel való fenntartható gazdálkodás.

Hamarosan világossá vált, hogy szinte mindenki a maga képére szeretné formálni a fenntartható fejlődés kérdését és előszeretettel mutogat másokra, ha ennek önkorlátozást generáló mivoltát értelmezi. Éppen erre mutat a Rio+20 konferencia is, amely egyben hangoztatja a 'zöld gazdaság' megvalósításának követelményét is. Erre nézve, további magyarázat helyett álljon itt két jellemző vélemény, melyek támpontot adnak ahhoz a megválaszolásra váró kérdéshez, vajon történt-e előrelépés a két Rió között?:

- „A legjobban elfogadott fenntartható fejlődési fogalom a Riói Konferenciáé. Ez ugyanakkor bizonytalan, nem megfelelően értelmezett, nem megfelelően alkalmazott, amely aláássa a koncepció tényleges megvalósulását.”⁷
- „A fenntartható fejlődést szinte lehetetlen meghatározni. Egymással versengő meghatározásokat találunk és a fogalom alkalmazása egy sajátos problémára vetítve legalábbis vitatható.”⁸

A számos félreértelmezés, eltérő értelmezés, mögöttes tartalmak vezettek odáig, hogy - noha nem tudományos forrást idéz, de jelen sorok szerzője is ugyanezt hallotta egy 2012. szeptemberi előadáson az ikonikusnak mondható tudóstól, hosszú és alapos magyarázat kíséretében – a téma ma élő talán legnagyobb tudósa (Meadows) emelte ki, ezzel bizonytalanságba taszítva mindenkit a fenntartható fejlődés fogalma és jelentősége kapcsán⁹: „Véleményem szerint ez egy oximoron, a fogalomnak nincs értelmes jelentése. Számos embernek a

⁶ Ezt a megállapítást sokan osztják: „A 'fenntarthatóság' fogalma vagy németül a 'Nachhaltigkeit' Hans Carl von Carlowitz (1645–1714) munkájára vezethető vissza, aki a szász udvarban foglalkozott eredetileg bányászattal. Az Udvar erőfeszítései ellenére a kitermelhető fa mennyiségének hiánya nagy károkat okozott a szász ezüstbányászat és fémfeldolgozás számára. *Sylvicultura Oeconomica oder Anweisung zur wilden Baum-Zucht* c. munkájában Carlowitz az erdők 'fenntartható használatát' elveit fogalmazta meg. Az az elve, hogy csak annyi fát lehet kivágni, mint amennyi újra nő a tervezett erdősítési projekteknél, a modern erdészet alap gondolata. <http://www.environmentandsociety.org/tools/keywords#/id/1819> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

⁷ PALASSIS S.M. (2011): Beyond the Global Summits: Reflecting on the Environmental Principles of Sustainable Development, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 22:1, 58.

⁸ LEE M. (2007): Sustainable Development in the EU: The Renewed Sustainable Development Strategy 2006, 9 *Environmental Law Review* 41, 41.

⁹ MEADOWS D.: http://www.siemens.com/innovation/apps/pof_microsite/pof-spring-2010/html_en/prof-dennis-meadows.html (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

„fejlődés” azt jelenti, hogy egyszerűen úgy haladunk előre, mint tettük az elmúlt 100 évben, erősen felhasználva az erőforrásokat és erősen szennyezve. Ehhez valamiféle „fenntarthatóságot” hozzá téve ennek olyan következménye van, hogy fejlődési modellünk elillan. Sokkal inkább érdekel engem a „reziliencia” fogalma. Ez a koncepció azt mutatja meg, hogy egy vállalat, város vagy ország miként szerveződik oly módon, hogy működni képes akkor is, ha súlyos válságok érik. Azok a politikák, amelyek a rezilienciát fejlesztik, fenntarthatóbbá tehetik a rendszert.”

Akár mint is nézzük, és értelmezzük a fenntartható fejlődés kérdését, a valóság az, hogy nincs érdemi előrelépés e téren. A Rió+20 dokumentum szerint¹⁰: „a zöld gazdaságot a fenntartható fejlődés és a szegénység elleni fellépés összefüggésében a fenntartható fejlődés egyik fontos eszközeként tekintjük, amely lehetőséget ad a döntéshozóknak, de nem jelent szigorú szabályokat.” Majd az egyik következő pont (az 58.) aztán a)-tól p)-ig terjedően olyan elemeket sorol fel, amelyek sokkal inkább az egész fenntartható fejlődési fogalomtár átvételének értékelhetők, mintsem azon belül egy kis résznek, esetleg valóban eszköznek (helyet kap itt az innovációtól az erőforrások feletti nemzeti szuverenitásig, az emberi jogoktól az őslakosokig, a nők jogaitól a társadalmi felzárkózásig minden).

A Rió +20 idején zöld gazdaságot emlegetünk, miközben a nemzetközi környezetjog terén számos lépésnek vagyunk tanúi, melyek között egyre kiemelkedőbb a klímaváltozás kezelése, amely ugyancsak Rióban kezdődött, az éghajlatváltozási keretegyezménnyel¹¹.

Az európai integráció is a nemzetközi utat követi és jut el a klímaváltozáshoz. A környezetvédelemben a közös cselekvés szükségessége a hetvenes évek elejére az Európai Gazdasági Közösség környezeti politikai integrációjának elindítását indukálta. A tagállamok állam- és kormányfőinek 1972 októberében Párizsban megrendezett csúcskonferenciájának¹² nyilatkozata már így fogalmaz: „A gazdasági növekedésnek, amely önmagában nem végcél, elsődlegesen az életfeltételekben mutatkozó különbségek enyhítéséhez kell hozzájárulnia. Ennek az összes társadalmi partner részvételével kell végbemennie, az életminőség és az életszínvonal javítását kell eredményeznie. Az európai eszméhez illően különös figyelmet kell szentelni a kézzel nem fogható értékeknek és a környezet védelmének, oly módon, hogy a haladás valóban az emberiség szolgálatába állítható legyen.”

¹⁰ THE FUTURE we want, United Nations A/CONF.216/L.1*, Rio de Janeiro, Brazil 20-22 June 2012, Distr.: Limited, 19 June 2012, Agenda item 10, 56. pont

¹¹ http://klima.kvvm.hu/documents/28/unfccc_hun.pdf, (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

¹² A Párizsi Csúcskonferencia összegzése és a Nyilatkozat szövege megtalálható: The First Summit Conference of the Enlarged Community, Bulletin of the European Communities, Vol. 5. 10-, Brussels, idézett szöveg: 14–16.

A fenntartható fejlődés tényleges megvalósítása áll a Hatodik Akció-program¹³ középpontjában, amely magában foglalja a társadalmi és gazdasági vonatkozásokat is. Ennek megfelelően az életminőség javítása a fenntartható fejlődéssel együtt értékelendő. A program meghatározza a környezetvédelmi politika céljait a következő 10 évre, illetve a szükséges intézkedéseket 5–10 éves távlatban, oly módon, hogy nem csupán a közösségi, hanem a nemzeti, a regionális és a helyi feladatokat is érinti, illetve emellett a gazdasági ágazatokat is.

A program négy prioritást élvező környezetvédelmi területet emel ki:

1. az éghajlatváltozás kérdését,
2. a természetvédelem és biodiverzitás kérdését,
3. a környezetvédelem egészségügyi vonatkozásait (környezet-egészségügy), valamint
4. a természeti erőforrásokkal és a hulladékkal való fenntartható gazdálkodás kérdését. Alapvető cél e téren, hogy a megújuló és nem megújuló erőforrások fogyasztása ne lépje túl a környezet eltartó képességét.

A program előkészítése kapcsán közkézen forgó számos tanulmányból egyetlen emelet még ki, mégpedig a hatásvizsgálati háttéranyag¹⁴ 2. mellékletét, amely a 'zöld gazdaság' gondolatait tartalmazza, a következőkkel felvezetve: „A zöld gazdaság koncepciója elismeri, hogy az ökoszisztémák, a gazdaság és az emberi jól-lét (és a természeti, ember alkotta, társadalmi és emberi tőke megfelelő típusai) szorosan összekapcsolódnak.” Az alább bemutatásra kerülő ábrában (amelynek eredet címe: A 'zöld gazdaság' koncepció a fenntartható fejlődés összefüggésében) is szerepel a három kör, vagy három összetevő:

- az ökoszisztéma, más néven természeti tőke, amellyel kapcsolatban annak alkalmazkodó-képessége (rezilienciája) a cél;
- a gazdaság (a létrehozott, alkotott tőke), amellyel kapcsolatban a cél az erőforrások hatékony használatának elérése;
- és a most emberi jól-létnek nevezett társadalmi szféra, amely esetében a társadalmi méltányosság (nyilván a generációkkal kapcsolatos méltányosságra gondolva) és a tisztességes teherelosztás célját kívánjuk elérni.

¹³ Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme, OJ L 242, 2002. 09. 10.

¹⁴ Commission Staff Working Document, Impact Assessment - *Accompanying the document* Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on a General Union Environment Action Programme to 2020 "Living well, within the limits of our planet", SWD(2012) 398 final, Brussels, 29.11.2012

Megjegyzést érdemel, hogy miközben Rio a zöld gazdaságot a fenntartható fejlődés eszközeként tekinti, míg a Hetedik Környezetvédelmi Akcióprogram mintha azt javasolná, hogy a zöld gazdasággal cseréljük fel a fenntartható fejlődést. Akárhogy is, jelentős terminológiai váltásra kerül sor, a fenntartható fejlődés fogalmainak megújítására.

Környezetvédelem, fenntartható fejlődés, zöld gazdaság, illetve ezzel párhuzamosan a klímaváltozás, mint kiemelt, látszólag önálló terület immár együtt értelmezhető. Ha alaposan megnézzük a klímaváltozás utóbbi negyedszázadát, akkor egyre inkább az az érzésünk lehet, hogy nem igazán különbözik mindez az előzőektől, nem tartalmi változásra kerül sor, legfeljebb a céger átfestésére. Nem az üzletpolitikát változtatjuk egy nem működő vállalkozásban, hanem az elnevezést. A Párizsi Klímaegyezmény¹⁵ – amelytől oly sokat vártak – preambuluma erre világosan utal: „Hangsúlyozva a klímaváltozási cselekvések, válaszok és hatások belső kapcsolatát a fenntartható fejlődéssel és a szegénység leküzdésének kérdésével...”

Mélyreható változás sem Rióban, legyen az az első – ahol legalább új jelszó, a fenntartható fejlődés született, illetve két jelentős nemzetközi egyezményt fogadtak el (klíma és biodiverzitás) - vagy akár a második, ahol még ennyi sem, sem Párizsban nem volt, noha nem lehetünk elégedetlenek: „A Párizsi Megállapodás és Határozat fontos eredménynek tekinthető, és általában is hozzájárulhat a nemzetközi együttműködés erősítéséhez. ... Ugyanakkor a Megállapodás tényleges jelentőségének, hatékonyságának megítélésével egyelőre nagyon óvatosan kell bánni, legalább két okból: (a) a Megállapodás alapján nem lehet felmérni, hogy általa elérhető lesz-e a mind kockázatosabbnak látszó globális éghajlatváltozási folyamat megfékezése (többek szerint erre már most nemleges a válasz); (b) a Megállapodás és a Határozat nagyon sok, egymással szorosan összefüggő témakörre vonatkozó, de többnyire nem kellően tisztázott rendelkezést tartalmaz, így ezek megfelelő értelmezéséhez végrehajtásukhoz elengedhetetlen feltételek, részletek meghatározásához további – akár több évet igénybe vevő – tárgyalásokra lesz szükség. Ebben az értelemben tulajdonképpen egy újabb keretjellel megállapodásról beszélhetünk, amelynek hatálybalépése feltehetően elsősorban annak a függvénye, hogy az említett részletes szabályokról miként és mikorra lesz megegyezés.”¹⁶

¹⁵ https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf, (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

¹⁶ FARAGÓ T. (2016): A párizsi klímátárgyalások eredményei, *Magyar Energetika*, 1. sz. 8–12., 12.

2018. végén mindenképpen szót kell ejteni a klímaegyezmény legújabb fejleményéről, a decemberben Katowicében megrendezett részes felek találkozójáról, ami szintén nem dicsekedhet nagy eredményekkel. „A 2018. decemberi ülés szak fő feladata, tétje a korábbi, minden egyes fent említett témakörben is – a különböző országok, országcsoportok által, saját érdekeiket is tükröző, általuk benyújtott vagy támogatott – szövegváltozatokat tartalmazó terjedelmes tervezet tisztázása, véglegesítése volt. A kompromisszumos szövegváltozatokkal végül elfogadott rendelkezések jelentős részében ez úgy volt megvalósítható, hogy átmeneti, nem mindent kifejtő szabályokban állapodtak meg, amelyek pontosítására, értékelésére, felülvizsgálatára vissza fognak térni.”¹⁷

Párizssal egyidejűleg ismét újabb fogalom és programsorozat jelent meg, ezúttal az Európai Unióban, mint a zöld gazdaság folyamánya, a körforgásos gazdaság¹⁸, összekapcsolva a fenntartható növekedéssel. 2015 végén a körforgásos gazdaság stratégiáját felülvizsgálták¹⁹, amelynek során gyengült is kissé, de számos új, konkrét lépést is felsoroltak. A bevezető szerint: „Az áttérés a még inkább körforgásos gazdaságra, amelyben a termékek, alapanyagok és erőforrások értékét a lehető legtovább megőrzi a gazdaságban, a hulladék keletkezését pedig a minimálisra csökkentik, jelentős hozzájárulást jelent az EU arra irányuló erőfeszítéseire, hogy fenntartható, karbonszegény, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdaságot alakítson ki. Ez az átmenet lehetőséget kínál gazdaságunk átalakítására, és arra, hogy új és fenntartható versenyelőnyöket alakítsunk ki Európa számára.” A körforgásos gazdaságnak közvetlen hatása lesz a növekedésre, a foglalkoztatásra. Ez az új stratégiai keret várhatóan világos szabályozási feltételeket követel meg, amelynek első jelei az újrahasználtra és a hasznosításra koncentráló hulladékok szabályozás fejlesztésében jelennek meg. A folytonosság biztosítása érdekében az első célterület a termékek tervezése és a termelési eljárások, amelyet a fogyasztás terület követ majd – és ezen belül a közbeszerzési politika elsődleges lesz. Tehát a jogi reformok széles köre indult meg és prognosztizálható.

Tehát környezetvédelem – fenntartható fejlődés – klímaváltozás – zöld gazdaság – körforgásos gazdaság, egyaránt mint kiemelt hívó szavak jelennek meg. A hívó szó változhat, sőt gyakorlatilag egymással párhuzamosan érvényesül, de komoly változásokra, áttérésre, ténylegesen nem kerül sor, sokkal inkább a már említett cégér újrafestésre.

¹⁷ Tibor_Farago@t-online.hu, 2018. december 16., 3. old., (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

¹⁸ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Úton a körkörös gazdaság felé: „zéro hulladék” program Európa számára, COM/2014/0398 final/2

¹⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv, COM/2015/0614 final

2. Etikai alapok

A környezetvédelem, a fenntarthatóság nem hagyhatta érintetlenül az etikai kérdésekkel foglalkozókat sem, közöttük kiemelten az egyházakat. Részletes elemzések helyett a legismertebbre, jelesül a katolikus egyház e témához kapcsolódó tanításaira figyelve emelünk ki néhány ide illő gondolatot, megjegyezve, hogy ugyancsak a hatvanas évekig visszanyúló folyamatot próbálok röviden összegezni. Talán éppen ezért egy összefoglalónak is szánt hazai dokumentummal kezdhetjük a környezeti etikával való ismerkedést, az MKPK körlevelével²⁰, amelyben számos, a téma gyökereit érintő lényegi megállapítás és tudományos szintű elemzés található mellett természetesen az Egyház számára is fogalmaznak meg üzeneteket:

„22. Egész gazdasági berendezkedésünk a korlátlan növekedésen és az ezt megeremtő kíméletlen piaci versenyen alapul. A növekedési kényszer egy véges térben, amilyen a Föld is, óhatatlanul problémákhoz vezet. Mivel a gazdasági, pénzügyi logika diktálja a politikai döntéseket és gyakran társadalmi értékítéleteinket is, ezért hajlamosak vagyunk eltekinteni a gazdasági növekedés azon közvetett költségeitől, amelyek más területeken, a természeti környezetben vagy a szociális szektorban hosszú távon jelentkeznek....

28. Ha azonban az eszköz öncéllá válik, ha elfogadjuk a gazdasági logika kizárólagos érvényességét az élet egyre több területén, és a társadalom megszervezését az emberi élet értéke helyett a gazdasági teljesítmény által képviselt értékekre alapozzuk, akkor ez a magatartás kiszolgáltatottá tesz bennünket. ... A környezeti válság gyökere ugyanis – ahogyan azt II. János Pál pápa 1990-ben, a Béke Világnapjára írt Üzenetében is megfogalmazta – legnagyobb-részt erkölcsi természetű. ...

169. ... A környezet megóvása több, mint a jelen és a jövő generációk méltó életkörülményeinek biztosítása, hiszen az ember Istennel, az emberekkel és a teremtett világgal való kapcsolata egységet alkot. A természeti környezet megóvása nem más, mint a közjó, vagyis az emberi méltóság védelme és előmozdítása.”

A körlevél számos pápai megnyilatkozásra hivatkozik, melyeket itt és most nem mutatok be részletesen, csak jelzés-szerűen. Rövid üzenetet adnak ki a pápák a béke világnapján, mint tette ezt 1990-ben II. János-Pál pápa²¹, hiszen ennek már címe is figyelemre méltó: „Békesség a Teremtő Istennel, Békesség az egész teremtett világgal”. Az ember felelőssége, erkölcsi válsága egyre erőteljesebben jelenik meg, illetve a pápa állást foglal emberi jogi kérdésekben is:

²⁰ MKPK: Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2008. évének végén kiadott körlevele, 'Felelősségünk a teremtett világért' címmel. Lásd a körlevelet és a hozzá kapcsolódó tanulmányokat: <http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel/korlevel1> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

²¹ II. JÁNOS PÁL pápa üzenete a Béke Világnapja alkalmából, 1990. január 1.,

„7. A legmélyebb és legkomolyabb jele a morális elem alapvető jelenlétének az ökológiai válságban az élet tiszteletének hiánya, ami a környezet-szennyezés számos esetében megnyilvánul. (...) Az élet, és mindenekelőtt az emberi méltóság tisztelete az alapvető vezérlő elve mindenfajta egészséges gazdasági, ipari vagy tudományos fejlődésnek.

9. (...) Manapság egyre erőteljesebben vetődik fel az egészséges környezethez való jog, amely a megújított Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának részét kell képezze.

13. A modern társadalom nem lesz képest megoldást találni az ökológiai válságra, hacsak komolyan át nem gondolja egész életformáját.

14. Végezetül a teremtés esztétikai értékének kérdését nem lehet megkerülni. (...)”

A folyamatosság példájaként mondhatjuk, hogy XVI. Benedek pápa követi ezt az utat, és a Popolurom Progressio ’ünneplésére’, az arról való megemlékezésre és az ott megfogalmazott gondolatok továbbvitelére vállalkozik Caritas in Veritate enciklikájában²², amely ennek megfelelően elsősorban a fejlődés gondolatával foglalkozik és annak sokoldalúságát tárja elénk. Az enciklika külön fejezetben – a negyedikben – foglalkozik a környezetvédelemmel is (A népek fejlődése, jogok és kötelességek, környezet):

„48. A fejlődés témája ma szoros kapcsolatban van azokkal a kötelességekkel, amelyek az embernek a természethez fűződő kapcsolatából fakadnak. (...) A teljes körű emberi fejlődést szolgáló programoknak ezért nem szabad semmibe vennünk a következő nemzedékeket, hanem nyitottnak kell lenniük arra a nemzedékek közötti szolidaritásra és igazságosságra, amelynek a nevében sokféle – ökológiai, jogi, gazdasági, politikai és kulturális – területen számadással tartoznak. (...)

50. (...) Tudatában kell lenniük azonban annak a nagyon komoly kötelezettségünknek, hogy a következő generációknak Földünket olyan állapotban kell átadnunk, hogy ők is méltó módon élhessenek, és képesek legyenek tovább művelni azt. (...) A gazdaság egyik legnagyobb feladata éppen az erőforrások minél hatékonyabb felhasználása, nem pedig a pazarlás, miközben annak is tudatában kell lenni, hogy maga a hatékonyság fogalma nem értéksemleges fogalom.

51. Az a viselkedési minta, amely alapján az ember a környezettel bánik, befolyással van arra a viselkedési módra is, ahogyan önmagával bánik, és viszont. (...)” Az etikai kérdés között negyedikként Ferenc pápa enciklikájáról²³

²² CARITAS IN VERITATE XVI. Benedek pápa enciklikája, 2009

²³ LAUDATO SI’ (Áldott légy) Ferenc pápa enciklikája, 2015. május 24. Róma, magyarul megjelent: Szent István Társulat, 2015.

mindenképpen említést kell tennünk, amely sok tekintetben sarkosan fogalmaz²⁴, de mindenképpen a jövő iránti aggodalom vezeti és ezért az emberiséget – és természetesen az államokat és ennek révén a jogalkotást is - rá kívánja ébreszteni arra, hogy sürgősen változtatni kell eddigi életformáján, értékrendjén, illetve döntési mechanizmusain. Az Enciklika számos más elem mellett kiemeli, hogy

„36. (...) nagyon súlyos egyenlőtlenségek néma tanúivá válhatnak, amikor egyesek jelentős haszon elérésére törekszenek, és az emberiség többi részével, jelenlegi és jövőbeli nemzedékeivel fizettetik meg a környezetrombolás magas költségeit. ...

67. Nem mi vagyunk Isten. A föld létezett már előttünk, és mi ajándékba kaptuk. (...) Ez egymás iránti felelős viszonyt jelent az ember és a természet között. Minden közösség kiveheti a föld javaiból, amire szüksége van az életben maradáshoz, de kötelessége meg is védeni és biztosítani termékenységé folyamatoságát a jövőbeli nemzedékek számára. (...)

95. A természeti környezet közjő, az egész emberiség öröksége, és mindenki felelősséggel tartozik érte.”

160. (...) már nem elég azt mondani, hogy törődnünk kell a jövő nemzedékekkel. Tudatára kell ébrednünk, hogy saját méltóságunk forog kockán. Mi vagyunk a leginkább érdekelték abban, hogy lakható bolygót hagyjunk a minket követő emberiségre. Ez egy értünk játszódó dráma, mert azt a kérdést szegezi nekünk, hogy mi az értelme életünknek ezen a földön.”

3. Esetek a nemzetközi joggyakorlatból

Nem szólhatott ugyan a klímaváltozásról, de levegőtisztasághoz kötődő ügy volt a korszerű nemzetközi környezetvédelem első, meghatározó választottbírósági ítélete is, a *Trail Smelter ügy*²⁵, ami évtizedek vitás eljárást követően 1941-ben zárult döntéssel. Itt ismerte el a nemzetközi joggyakorlat elsőként a nemzetközi környezetvédelmi jog legfontosabb alapelvét a határokon áterjedő szennyezés kérdésében – un. 'sic utere tuo' elvre gondolunk. A választottbíróság közvetve az állam felelősségét is megállapította, mondván: „a nemzetközi jog elvei szerint (...) egy állam sem használhatja területét, avagy engedheti meg területe használatát oly módon, hogy a füsttel károsodást okozzon más állam

²⁴ Pl. „54. Figyelemre méltó a nemzetközi politikai válasz gyengesége. A politika alávetettsége a technológiának és a pénzvilágnak világosan látszik a környezetvédelmi csúcstalálkozók kudarcából. Túl sok a saját érdek, és a gazdasági érdekek nagyon könnyen elérik, hogy fölébe kerüljenek a közjónak, és meghamisítsák az információkat azért, hogy terveiket ne érje hátrány.”

²⁵ <https://www.trans-lex.org/291520/ /trail-smelter-case-3-unriiaa-p-1905-1952/> (A leltöltés dátum: 2018.12.28.)

területén, illetve az ott élőknek vagy azok vagyontárgyainak, ha a komoly következmény ténye és a károsodás egyértelmű és meggyőző bizonyítékkal alátámasztható.” Megjelenik tehát az első olyan megfogalmazás, amely korlátokat állít az állam és persze a környezethasználók működése elé, valójában emberi jogi korlátokat.

Azóta számos újdonságnak lehettünk tanúi, amelyek következményei izgalmas irányokra mutatnak. Ezek között az egyik az *Urgenda eset*²⁶. A kortárs nemzetközi jog szerint 2015. június 24-én történelmi ítélet született a Hágai Kerületi Bíróság előtt (Hague District Court). Egyszerű polgári jogi alapon indult per, amelynek lényege volt, hogy a felperesek szerint az állam nem tesz meg minden szükséges intézkedést, nem teljesíti vállalt kötelezettségeit és ezzel jóvátehetetlen károkat képes előidézni.

A bíróság megállapította az állam kötelezettségéként a minimális kibocsátási értékek elérését, mégpedig egy általános jogi elv, a gondosság kötelezettsége alapján, függetlenül attól - az egyébként reálisnak tűnő - ellenérvtől, hogy a klímaváltozás nem egy állam erőfeszítéseinek kérdése csupán. A bíróság szerint a holland klímapolitika elégtelen és ezzel gyakorlatilag jogellenes, mindezt az ítélet veszélyes gondatlanságnak minősítette, utasítva a kormányt, hogy legalább 25 %-os csökkentést hajtson végre 2020-ig, az 1990-es szinthez viszonyítva. A holland lépések ezzel szemben csak 16 %-kal számoltak, illetve legfeljebb 17 %-kal. Az állam halogatása, amely 2030-ra kívánja kitolni az erőteljesebb lépéseket, a bíróság szerint olyan kumulatív hatásokat indukálhat, amelyből már sokkal nehezebb előre lépni, miközben az állam által célzottnál korábbi csökkentési intézkedések a kumulált kibocsátások hatékonyabb csökkenését eredményezik.

Az ítéletben több általános jogi elvet is felhasználtak, így a 'fairness' elvet (legjobban méltányosságnak, illetve korrekt eljárásnak mondhatjuk), az elővigyázatosság elvét, és természetesen a fenntarthatóság elvét. A 'fairness' elve a bíróság szerint a fejlett országoktól kiemelt erőfeszítéseket igényel, hiszen a kibocsátásokból ők profitáltak legtöbbit. Az elv a jövő nemzedékekre is figyelemmel van, kiemelten a klímaegyezmény (ez még tehát a Párizsi Klímaegyezményt megelőző 1992-es riói egyezmény²⁷)3. cikk, 1. bek. okán. A kérdéses bekezdés elvi összegzést ad a feladatok értelméről: „1. A Feleknek a ma élő és az eljövendő generációk javára az igazságosság alapján közös, de megkülönböztetett felelősségeiknek, valamint saját lehetőségeiknek megfelelően óvniuk

²⁶ Urgenda Foundation v the State of the Netherlands, <https://elaw.org/nl/urgenda.15> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

²⁷ <http://zbr.kormany.hu/download/b/72/00000/ENSZ%20%C3%89ghajlatv%C3%A1lt%20oz%C3%A1si%20Keretegyezm%C3%A9ny%20HUN.pdf> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

kell az éghajlati rendszert. Következésképpen a fejlett országot képviselő Feleknek kell vezető szerepet játszaniuk az éghajlatváltozás és annak káros hatásainak leküzdésében.”

Az ítélet szerint: „A méltányosság elve szerint a politika nem abból kell kiinduljon, mi az, ami a jelen nemzedékek számára ma előnyös, hanem abból is, mit jelent majd ez a jövő nemzedékek számára, oly módon, hogy nem terheljük kizárólag és aránytalanul a jövő nemzedékekre a klímaváltozás káros hatásait” (4.57). A bíróság az EUMSZ 191. cikk. 2. bek. általános elveit is figyelembe vette – különösen a magas szintű védelem és ismét az elővigyázatosság elvét (4.60).

Első hallásra távolinak tűnik, mert nem csak a klímaváltozás, hanem az őslakosok jogainak védelme is megjelenik egy *inuit keresetben*²⁸, amelyet az Inuit Circumpolar Conference (ICC) adott be, utalva elsősorban arra, hogy a klímaváltozás sérti az inuitok jogait, aminek fő oka az Arktisz környezetének, ebben pedig különösen az inuitok kultúrájának és vadászatra alapozott gazdaságának meglévő, folyamatos és várható lerombolása, figyelemmel a terület kivételes érzékenységre is, amelynek közvetlen eredménye, hogy a Földön leggyorsabb és legsúlyosabb következményekkel kell számolni. A kérelem jogalapja, hogy az USA az üvegházhatású gázok legnagyobb kibocsátója és mégis visszautasítja, hogy csökkentse a kibocsátásokat. Noha az IACHR végezetül nem lépett előre a vizsgálattal az érdemi döntés irányában, a kérdés maga, illetve annak egész megközelítési módja mégis kiemelkedően fontos. Az ügyben több jog sérelmét sorolták fel, így:

- a saját kultúrához való jog,
- az őslakók által használt terület megfelelő használata és előnyeinek élvezetéhez való jog,
- az egészséghez való jog,
- az élethez, fizikai védelemhez és biztonsághoz való jog,
- a megfelelő életkörülményekhez (fennmaradáshoz) való jog, illetve
- a lakóhelyhez való jog.

A nemzetközi kötelezettségek tekintetében a legfrissebb és jelentős jogi értékelést, illetve érzelmeket felkavaró eset még most folyik egy német bíróság (Hamm) előtt²⁹. A keresetet egy perui háztulajdonos, *Saul Luciano Lluiza* adta

²⁸ Inuit kereset az Emberi Jogok Inter-amerikai Bizottsága (IACHR) elé, az USA klímaváltozási szerepe miatt (December 7, 2005), összegzése: http://www.ciel.org/Publications/Inuit_CaseStudy_Sep07.pdf, (letöltve: 2018.12.28.) a kereset egésze: <http://www.inuitcircumpolar.com/inuit-petition-inter-american-commission-on-human-rights-to-oppose-climate-change-caused-by-the-united-states-of-america.html> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

²⁹ Jelen helyzetben a meghallgatásnál tartunk, amelyre 2017. november 13-án került sor, a Polgári Felsőbíróság Hamm (Észak-Rajna-Westfália) előtt, l: <https://germanwatch.org/en/huaraz> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

be az RWE AG ellen, ami Európa legnagyobb CO2 kibocsátója, és a világ kibocsátásának 0,47%-ért felelős. Az RWE tehát nem közvetlen okozója a helyszínen bármilyen környezeti ártalomnak – erőművei főleg Európában találhatóak -, de egyike a jelentős globális szereplőknek, akik kibocsátása előidézi a klímaváltozást. A kérdés természetesen majd az lesz, mennyiben képes a tudomány okozati összefüggést bizonyítani. Egyben rendkívül izgalmasnak ígérkezik a klímamodellek jogi bizonyító erejének tesztelése is.

A kereset – valójában próbaper - arra irányul, hogy magánjogi felelőséget állapítson meg, az alperes globális klímára gyakorolt hatása kapcsán és fedezze a védelmi intézkedéseket a felperes tulajdonát érintően, a Palcacocha tó (perui Andok) gleccserolvadásból származó áradásának megakadályozása érdekében. Valójában kármegelőző intézkedésről van szó. A kérdéses tó felülete 40 év alatt nyolcszorosára növekedett, a vízmennyiség 30-szorosára. A mélység 14 méterről 73 méterre nőtt. A várható áradás megakadályozásának költsége 3,5 millió euro lenne, ebből az RWE része mindössze 17.000 euro.

A jogvita lényege, hogy igazolhatónak tartja-e a bíróság egy nagykibocsátó részleges felelősségét egy globális problémáért. A bíróság eddig elviekben elfogadta, hogy erre a német jog szerint lehet perelni (§ 1004 BGB). Az Andok kérdéses problémáiról a IPCC-nek volt olyan jelentése, amely nagy bizonyossággal azt állapította meg, hogy a klímaváltozás felelős a gleccserek olvadásáért. A bíróság első lépései (ez ugyanis már másodfok, első fokon Essen bírósága elutasította) mindenestre ígéretesek.

Összességében tehát hasonló tendenciát érzékelhetünk a legújabb bírói gyakorlatban, mint aminek az Emberi Jogok Európai Bírósága esetében voltunk/vagyunk tanúi, nevezetesen ott a környezethez való jog szivárgott be a EJEB ítélkezési gyakorlatába, felhasználva más, meglévő emberi jogokat.³⁰

Ha pedig szó esett az emberi jogokról, nem hagyható figyelmen kívül az ENSZ emberi jogi főbiztosának immár 10 éves jelentése a klímaváltozás és emberi jogok kapcsán³¹, amely megállapítja (20. pont), hogy a legfontosabb érintett jogok e téren a következők: élethez való jog, megfelelő élelemhez való jog, vízhez való jog, egészséghez való jog, megfelelő lakhatáshoz való jog, önmeghatározáshoz való jog. Emellett alá kell húznunk, melyek a kiemelt elvek

³⁰ Erről részletesebben l. pl. 'Environment and the European Convention on Human Rights' címen összesítés a legfontosabb jogesetekről, 2015. november, l. http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_ENG.pdf (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

³¹ Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights, A/HRC/10/61, 15 January 2009 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UN-DOC/GEN/G09/103/44/PDF/G0910344.pdf?OpenElement> (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

(89.): a nemzedékek közötti méltányosság és igazságosság, illetve elővigyázatlanság. A nemzedékek közötti méltányosság átvezet minket a következő ponthoz.

4. A jövő nemzedékek jogai és a klímaváltozás

Egy friss kommentárral³² kezdhethetjük e kérdés áttekintését, amelyet az ENSZ Emberi Jogi Bizottság adott ki. Ez világossá teszi, hogy a fentebb elmondottak, tehát a különböző témák valójában egységben történő kezelésének szükségessége és az emberi jogok, különösen a jövő nemzedékek jogai között milyen eltéphetetlen kapcsolat áll fenn: „62. A környezetállapot romlása, a klímaváltozás és a fenntarthatatlan fejlődés ott vannak azon legnyomasztóbb, legkomolyabb fenyegetések között, amelyek a jelen és jövő nemzedékek azon képességét veszélyeztetik, hogy élvezzék az élethez való jogot. Az élethez való jog tiszteletben tartása és biztosítása érvényesítésének kötelezettsége, különösen az élet méltósággal együtt való megélése, többek között azon lépésektől függ, amit az államok tesznek a környezet megőrzéséért, a károsodás, szennyezés, klímaváltozás ellen, amelyet a köz- és magánszereplők okoznak.”

Egyet kell érteni a szerzővel, amikor kijelenti³³: „Az alapvető dokumentumok szintézise azt mutatja, hogy a fenntartható fejlődés fogalmát két elv kombinációjára lehet szorítani, amelyek axiómáknak tűnnek a fogalommal kapcsolatban: nemzedékek közötti és nemzedéken belüli méltányosság ... A fejlődés akkor lesz fenntartható, ha mint a nemzedékek közötti (környezetvédelem) és a nemzedékeken belüli (tisztességes gazdasági és társadalmi fejlődés) méltányosság biztosított, és ezt az integráción keresztül lehet elérni.”

Edith Brown Weiss a jövő nemzedékek jogaival kapcsolatos jelen nézetek egyik legismertebb, legtöbbet idézett szerzője³⁴, akinek az álláspontját összefoglalva ismertetem.³⁵ Weiss a nemzedékek közötti és a nemzedéken belüli méltányosság kérdését egyaránt a fenntartható fejlődés alapkérdései között említi, kiváltképpen etikai és filozófiai szempontból: „Ez az etikai és filozófiai el-

³² UN Human Rights Committee General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, 2018.10.30, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf (A letöltés dátuma: 2018.12.28.)

³³ BARRAL V. (2012): Sustainable Development in International Law: Nature and Operation of an Evolutive Legal Norm, *The European Journal of International Law*, Vol. 23. no. 2, 380.

³⁴ WEISS E.B. (1989): In *Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, New York, 1989.

³⁵ WEISS E. B. (1992): In *Fairness To Future Generations and Sustainable Development*, *American University International Law Review*, Volume 8, Issue 1, Article 2,

kötelezettség úgy viselkedik, mint a mi azon természetes hajlandóságunk korlátja, amely szerint szeretnénk átmenetileg uralni a föld erőforrásait, használnia azokat kizárólag a mi saját érdekünkben, anélkül, hogy alapos figyelemmel lennénk arra, mit hagyunk gyermekeinknek és utódaiknak. Ez, noha énközpontú filozófia, mégis manapság része annak a rendszernek, amely az erőforrások használatával kapcsolatos mindennapos gazdasági döntéseinket befolyásolja”³⁶

Weiss három alapvető elvet különböztet meg a generációs méltányosság körében³⁷ nevezetesen

- az első a lehetőségek megőrzése – „A jövő nemzedékeknek joguk van olyan diverzitáshoz, ami összehasonlítható azzal, amit a jelen generáció élvez.” Ez tehát nem teljes azonosság, hanem a lehetőségek azonossága;
- a második a megőrzés, a körülmények minőségének megőrzése, ami tehát ugyancsak a jelenhez viszonyítottan értelmezhető;
- a harmadik elv az egyenlő hozzáférés, pl. az egészséges ivóvízhez való hozzáférésre gondolva.

A jövő nemzedékek jogait sokan megkérdőjelezzik, bár egyre szaporodik azok köre, akik számára csupán a módszer és eszközök meghatározása kérdéses, a kérdéses jogok nem. A jövő nemzedékekért való etikai felelősség alapja az emberi méltóság és a közj mellett a fenntartható fejlődés. Az etikai felelősség a jelen generációk számára körvonalazható kötelezettségekben érhető tetten legjobban. Az sem lehet kérdéses, hogy a jelen és a jövő nem választható el, a jelen nemzedékek önkorlátozása, erkölcsös magatartása önérdék is, önvédelem is. Az is vitathatatlan alaptétel, hogy a jogok kötelezettségek nélkül aligha értelmezhetők, illetve ennek megfelelőjeként, ha kötelezettségeket generálunk, az egyben jogokat is teremt.

Anélkül, hogy a jövő nemzedékek jogainak kérdését mélyebben elemezném, legcélszerűbb, ha az Alkotmánybíróság legújabb ítéletei közül választok fenti egyszerű érvelésem alátámasztására. Ennek alapja az Alaptörvény, amely több ponton is hivatkozik a jövő nemzedékek érdekeire, és ezek a rendelkezések jelennek meg az Alkotmánybíróság legújabb gyakorlatában, kiszélesítve ezzel a környezethez való jog eddigi, szinten hagyományosnak mondható értelmezési útjait. A hivatkozások a következők:

- a Nemzeti Hitvallás önmaga két bekezdésében is kiemeli a jövő nemzedékekkel való törődés fontosságát. Ezek egyike szerint: „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink

³⁶ WEISS 1992, 19.

³⁷ WEISS 1992, 22–23. Illetve mindezeket röviden magyarul is olvashatjuk: 'A nemzedékek közti igazságosság koncepciója mára elfogadottá vált' - interjú Edith Brown Weiss-szel, *Fundamentum*, 2008, 1. sz., 31–36.

gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

- a Nemzeti Hitvallás második hivatkozása kifejezi a kontinuitás értékét: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”
- az Alapvetésen belül kiemelt helye van a P) cikk (1) bekezdésének³⁸, hiszen az Alkotmánybírósági értelmezések legtöbbje is ehhez kapcsolódik.
- Az Alaptörvény még egy esetben nevesíti a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét, mégpedig a nemzeti vagyonról rendelkező 38. cikkében³⁹, világossá téve, hogy a nemzeti vagyon nem csak a jelen, hanem a jövő nemzedékek szükségleteinek megalapozására is hivatott.

A 28/2017. (X. 25.) AB határozat az, amely az alaptörvényi értelmezésben kiterjeszti a P) cikket túl a 38. cikkre is a jövő generációk védelmét ([24] pont), majd egyre nagyobb értéket tulajdonít ennek, természetesen beemelve a Nemzeti Hitvallást is a hivatkozási alapok közé:

„[25] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében meghatározott fizikai, biológiai és kulturális alapok megóvásának kötelezettsége az Alaptörvény egész szellemiségét átható strukturális elv, mely kifejezi Magyarország elkötelezettségét a természeti értékeink megóvása iránt, annak érdekében, hogy azokat megőrizve adhassuk tovább a jövő generációk számára. (...)”

A [28] pont átvezeti az egészséges környezethez való jogot a jövő nemzedékek számára való megőrzés területére: „Ebből következően immáron közvetlenül az Alaptörvény P) cikkéből vezethető le az alkotmányozó azon akarat, hogy az emberi életet és létfeltételeit, így különösen a termőföldet és hozzá kapcsolódóan a biodiverzitást, olyan módon kell védeni, hogy az a jövő nemzedékek életésélyeit biztosítsa, és a visszalépés tilalmának általánosan elfogadott elvéből következően semmiképpen se rontsa.”

A jövő nemzedékek érdekei védelmének elvi vázlatát is megadja a határozat: „[31] 6. Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből ugyanakkor önálló, az állami védelemre vonatkozó tartalmi követelmények is levezethetőek. A P)

³⁸ (1) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.

³⁹ (1) Az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon. A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele. A nemzeti vagyon megőrzésének, védelmének és a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodásnak a követelményeit sarkalatos törvény határozza meg.

cikk (1) bekezdése mintegy hipotetikus örökséggel ruházza fel a jövő nemzedékeket. (...) Eszerint ugyanis a magyar állampolgárok és a magyar állam azt vállalja, hogy az állam intézményrendszere a jövő nemzedékek számára is biztosítja a P cikk (1) bekezdésében nem taxatív módon rögzített értékek védelmét. Mindez a nemzetközi jogban létező „emberiség közös ügyéhez” képest konkretizált kötelezettségvállalásnak tekinthető.

A fentebb említett jogtudományi nézeteket követi az Alkotmánybíróság is:

„[33] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése alapján a jelen generációt három fő kötelezettség terheli: a választás lehetőségének megőrzése, a minőség megőrzése és a hozzáférés lehetőségének biztosítása. A választás lehetőségének biztosítása azon a megfontoláson alapul, hogy a jövő nemzedékek életfeltételei akkor biztosíthatóak leginkább, ha az átörökített természeti örökség képes a jövő generációk számára megadni a választás szabadságát problémáik megoldásában ahelyett, hogy a jelenkor döntései kényszerpályára állítanák a későbbi generációkat. A minőség megőrzésének követelménye szerint törekedni kell arra, hogy a természeti környezetet legalább olyan állapotban adjuk át a jövő nemzedékek számára, mint ahogy azt az elmúlt nemzedékektől kaptuk. A természeti erőforrásokhoz való hozzáférés követelménye szerint pedig a jelen nemzedékei mindaddig szabadon hozzáférhetnek a rendelkezésre álló erőforrásokhoz, amíg természetben tartják a jövő generációk méltányos érdekeit.”

Az Alkotmánybíróság 13/2018. (IX. 4.) AB határozatában alapvetően folytatta az eddig saját maga által kijelölt utat, aláhúzza ismét a jövő nemzedékek érdekei védelmének kiemelt alaptörvényi kezelését, az ezzel kapcsolatban elvárt hármasság magatartási köteleket (a védelem, a fenntartás, és a jövő nemzedékek számára történő megőrzés), majd kiegészíti ezeket ([15] pont) a magatartások irányultságára utalva a következővel: „A nemzet közös örökségébe tartozó vagyontárgyakkal való felelős gazdálkodás egyik Alaptörvényben nevesített célja, nevezetesen a jövő nemzedékek szükségleteinek meghatározása nem politikai kérdés, azt mindenkor tudományos igénnyel lehet és kell meghatározni, az elővigyázatosság és megelőzés elvének érvényesülésére is figyelemmel.”

5. Következtetések

A környezetvédelemmel induló, a gazdasági fejlődés, növekedés árnyoldalait is figyelembe vevő változási folyamat a mai napig nem sok eredménnyel járt. Jobb elfogadás érdekében a fenntartható fejlődés gondolatát emelték be, ami alkalmat ad sokféle, gyakran egymással is ellentétes értelmezésre, módot ad a gazdasági rendszer szükséges megváltoztatásának elodázására is. Hótt egyre nyilvánvalóbb, hogy a jelenlegi növekedési modell nem folytatható. A változások helyett jobbra a fogalmak és a célterületek változnak. A klímaváltozás is ilyenként értelmezhető, hiszen valójában magában foglal mindent,

amit a környezetvédelem jelentett. A zöld gazdaság, a körforgásos gazdaság apró lépésekkel próbál jobb helyzetet teremteni, noha a klímaváltozás kapcsán az átfogó változások nélkül egyre közelebb kerülő válságok sora mindinkább érzékelhető.

A fejlődési, növekedési modell szükségszerű változásainak komoly etikai alapjaira, az emberi mindenhatóságba, a technika és gazdaság által adott megoldásokba vetett téves hitre a különböző egyházi megnyilvánulások is felhívják a figyelmet, sürgetve a komolyabb lépéseket, kevés eredménnyel. A rövid távú gondolkodás ma is uralkodó szempont, a hosszú távon eredményes, józanság megfontolások nehezen jutnak térhez.

Alkalmanként a jog, a joggyakorlat tesz kísérleteket a meglévő eszközök alkalmazására, mint a környezethez való jog és annak kapcsolódó részterületei beemelése a hivatalos dokumentumokban csak nehezen utat találó rendszerekbe ennek jó, de távolról sem elégséges példája. Ebben az Emberi Jogok Európai Bírósága és a magyar Alkotmánybíróság egyképpen jó irányt mutat. A jövő nemzedékek jogainak a jelen nemzedékek kötelezettségein keresztül történő elismerése egyre inkább szerves része a környezetvédelmi érdekeket szolgáló, a fenntartható fejlődést célzó haladásnak. figyelmeztetve arra, hogy a jelen nemzedékek nem élhetik fel sem a jelenben élő generációk, különösen nem a jövő nemzedékek esélyeit. A klímaváltozás elleni fellépés különösen igényli ezt a szemléleti változást.

Felhasznált irodalom:

- BARRAL V. (2012): Sustainable Development in International Law: Nature and Operation of an Evolutive Legal Norm, *The European Journal of International Law*, Vol. 23. no. 2.
- BOSELTMANN K. (2008): *The Principle of Sustainability (Transforming Law and Governance)*, Aldershot
- Caritas in veritate* XVI. Benedek pápa enciklikája, 2009
- DURÁN G.M. és MORGERA E. (2012): Environmental Integration in the EU's External Relations, Oxford-Portland, 34–35.
- FARAGÓ T. (2016): „A párizsi klímátárgyalások eredményei”, *Magyar Energetika*, 1. sz., 8–12.
- II. János Pál Pápa üzenete a Béke Világnapja alkalmából, 1990. január 1. *Laudato si' (Áldott légy) Ferenc pápa enciklikája*, 2015. május 24. Róma
- LEE M. (2007): Sustainable Development in the EU: The Renewed Sustainable Development Strategy 2006, 9 *Environmental Law Review* 41.
- MKPK: Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2008. évének végén kiadott körlevele, 'Felelősségünk a teremtett világért. Budapest
- PALASSIS S. M. (2011): Beyond the Global Summits: Reflecting on the Environmental Principles of Sustainable Development, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 22:1.
- Weeramantry alelnök különvéleménye a Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-ei ítéletéhez,
- WEISS E. B. (1992): In Fairness To Future Generations and Sustainable Development, *American University International Law Review*, Volume 8, Issue 1, Article 2